

FERNANDO SORENTINO

7 razgovora sa
Horheom Luisom
Borhesom

Prevod sa španskog
Sandra Nešović

Beograd
2014
DERETA

PREDGOVOR:

Paradoksalno je to što dijalozi između jednog pisca i jednog novinara manje podsećaju na ispitivanje, a više na izvesnu vrstu samoposmatranja. Za onoga ko pitanja postavlja, to može biti zamoran i dosadan zadatak; za ispitanika, to je poput nove avanture u kojoj vreba nešto tajno i nepredvidljivo. Fernando Sorentino poznaje moje delo – nazovimo ga tako – mnogo bolje od mene; tome doprinosi činjenica da ja određeni tekst napišem samo jednom, a on ga pročita mnogo puta, što moja dela čini manje mojim nego njegovim. Diktirajući ove reči, ne bih želeo da potcenim njegovu blagonaklonu strpljivost; koliko je samo večeri, u otvorenim razgovorima, uspeo da me odvede, kao tek onako uzgred, do potrebnih odgovora koji su kasnije i mene samog iznenađivali, a koje je on nesumnjivo i očekivao.

Sve u svemu, Fernando Sorentino je jedan od mojih najvelikodušnijih tvoraca. Voleo bih da iskoristim ovu priliku da mu izrazim svoju zahvalnost i veru u jedno prijateljstvo koje godine neće izbrisati.

Buenos Ajres, 13. jul 1972.

Horhe Luis Borhes

OVA KNJIGA:

Sa Horheom Luisom Borhesom prvi put sam razgovarao – brižljivo sam zabeležio datum – jednog vrelog podneva, 2. decembra 1968. godine. Duboko očajan išao sam na svoj tadašnji posao; sudbina je htela da Borhes iz pravca stanice Moreno iskursne na malom trgu koji razdvaja Aveniju Devetog jula. Pozdravio sam ga uzbuđeno i trapavo; promrmljao sam svoje nedostojno prezime, dodavši da sam živeo u Palermu. To ga je obradovalo i, koji trenutak kasnije, pričali smo o Maldonadu¹, toku koji u mojim očima nikada ne beše ništa drugo do dugi vodeni pojas opasan sivim betonskim nasipom i brojnim gostionicama. Pamtim da sam izrecitovao prve strofe njegove poeme „Tango“, a Borhes me je potom prekorio: „Kakva je ludost gubiti vreme na čitanje takvih stvari!“.

Dosta meseci kasnije, ukazala mi se prilika da duže pričam sa Borhesom. Tokom sedam večeri, ovaj tvorac priča bio je moj vodič, otvarajući mi velika vrata koja su otkrivala očekivano spiralno stepenište, kroz gostoljubivi lavirint hodnika Narodne biblioteke, u potrazi za nekim usamljenim sobičkom gde nas telefoni neće prekidati.

Tih 7 razgovora snimljeni su i potom preneti na hartiju. Borhes je na snimcima jedan učtiv i zanesen gospodin, koji ne proverava

¹ Odvodni kanal u Buenos Ajresu, koji prolazi kroz 10 od 47 gradskih kvartova. (prim. prev.)

citare, ne vraća se na svoje reči kako bi se ispravio, koji se pretvara da ima loše pamćenje, a ne onaj jezgroviti Horhe Luis Borhes iz štampanih izdanja koji proračunava i odmerava svaki zarez i svaki znak navoda. Raznolikosti i nered među pitanjima tu su da ovu knjigu ne prikažu kao tipičan esej, već upravo kao ono što objavljuje njen naslov: sedam mirnih i opuštenih ćaskanja, oslobođenih svake podređenosti bilo kakvom planu. Rezultat prijatne svesti o tome jeste poneko ponavljanje, izvesne dvosmislenosi i nekoliko rečenica koje pate od onoga što retorika naziva *nedoslednošću*. Neizbežno, neko će zameriti zbog nedostatka pitanja o Grasijanu; drugi bi posegnuli za ovom knjigom sa isključivim ciljem da se informišu o Molijeru; treći će se razgneviti što se ne spominje Herman Hese.

U fusnotama sam se trudio da budem što manje naporan. Njihov smisao je samo da povežu Horhea Luisa Borhesa sa njegovim književnim i političkim kontekstom. Čitalac može da ih zaobiđe a da pritom ništa ne izgubi.

Buenos Ajres, jul 1972. godine.

Fernando Sorentino

PREDGOVOR IZ 1996. GODINE:

...književnost procenjujem sa hedonističke strane. To jest, književnost cenim na osnovu užitka ili emocija koje mi pruža.

H.L.B.

Kada sam napravio seriju od sedam intervjua sa Horheom Luisom Borhesom, nisam imao ni trideset godina, a nosili su me ogromna energija, optimizam i polet, kao i sigurnost da sam u stanju da ostvarim svaki cilj koji sebi postavim. Taj blagoslov me je pratio sve do 1970. godine.

Sada imam više od pola veka života, mnogo manje energije i poleta, a optimizam mi je ozbiljno uzdrman; zbog toga gajim neke druge, znatno skromnije, ideje o svojoj sposobnosti da postignem ciljeve bilo koje vrste.

Od kada sam naučio da čitam, postao sam neka vrsta zavisnika od književnosti i, preciznije rečeno, zavisnika od narativne književnosti.

Uživam u tome da mi pričaju priče i da te priče budu – u najboljem smislu te reči – zanimljive. Zato nikada nisam smatrao vrednim čitanje neprijatnih, nevešto napisanih ili dosadnih knjiga, kao ni čitanje podstaknuto nekim kategoričkim imperativom. Pokušao sam, mada bezuspešno, da u jednakoj meri cenim kako čovekoljupce koji uređuju bestselere tako i egoiste koji se upliću u nečitljive tekstove.

I tako, u toj potrazi za zadovoljstvom, jednostavno sam se posvećivao čitanju. Čitao sam ono šta mi se sviđalo i zanemarivao ono što me je davilo. Kako su godine prolazile, počeo sam da zapažam određene stvari. Utvrdio sam, na primer, da pojedinim knjigama nije potrebno drugo čitanje; da me neke druge knjige umaraju i odmah me iznerviraju; neke zaboravljam čim ih pročitam; da, oslikane u sintaksi i rečniku drugih, vidim suludo ozbiljna lica njihovih urednika, a da neke knjige postoje samo u sredstvima javnog informisanja i namenskim kružocima koji podržavaju njihove ideje, ali ne i u književnosti. I tako dalje, i tako dalje.

Ali, na svu sreću, u brojnim knjigama sam takođe pronašao veoma dobre prijatelje. Prijatelje koji me nikad ne zamaraju niti me izdaju, i čijim sam se delima – u nekom vidu neutoljive zaljubljenosti – beskrajno vraćao kako bih u njima uvek pronalazio ista blaga i nova čudesa.

Jedan od tih dragih prijatelja je, svakako, Borhes. To sam osetio kada sam, još 1961, prvi put uzeo da čitam njegove tekstove (priče iz *Maštarija*; u tom trenutku, zadivljen, imao sam utisak da se nalazim pred jedinstvenim primerom čarobne književnosti, književnosti kojoj ništa nije jednoobrazno i koja je, samim tim, *neuporediva*, u doslovnom smislu te reči. Samo: doslovno.

Takav sam utisak stekao te 1961. godine, što je uveliko potvrdilo i trideset dugih godina koje su od tada protekle. Borhesa sam uvek iščitavao spontano, sa zadovoljstvom, i uvek mu se ponovo vraćao. U jednom svetu u kome svi dobijamo i dajemo neke dobre i neke loše stvari, moje glavno osećanje prema Borhesu jeste zahvalnost za sve ono dobro što mi je pružao i što i dalje čini.

Pitanja koja su me kopkala pre dvadeset i pet godina sastavio sam – kao i svi smrtnici – sa mešavinom radoznalosti i slučajnosti. Da sam ga intervjuisao nekoliko godina kasnije, moja pitanja bi u suštini bila manje ili više ista, mada bih izostavio ona koja nisu

kod njega probudila interesovanje – a takvih je bilo nekoliko – dok bih dodao neka koja bi pokrenula njegov nepredvidljivi tok ideja (ponekad ispravnih, pogrešnih, razumnih, iritantnih, detinjastih, dobronamernih ili okrutnih, ali uvek pametnih).

Budući da drugačije i nije moguće, intervjui se u naredna izdanja prenose bez izmena (osim ispravljenih slovnih grešaka). Zato sam, naprotiv, dodao, izbacio i preradio beleške, bilo ispravljajući omaške u podacima, bilo tragajući za preciznijim informacijama, iako to ne znači da je moj rad na tome okončan.

Obožavatelju svog čuvenog rođaka po majci i njegovoj velikodušnosti dugujem ne samo precizne genealoške i porodične podatke o Borhesu već i mnoga inteligentna zapažanja: stoga bih ovde naglasio svoju zahvalnost Migelu de Toreu.

S druge strane, uspeo sam da obogatim pojedine odrednice za englesko govorno područje, iskoristivši beleške koje je, za izdanje na engleskom jeziku (*Seven conversations with Jorge Luis Borges*, Troy, New York, The Whitston Publishing Company 1982), napravio tamošnji prevodilac, Klark M. Zločev.

Borhes je preminuo 14. juna 1986. godine. Više nije moguće nadati se nekim novim intervjuima²: u svakom slučaju, to je manje značajan književni rod.

Ali zato su tu, i to zauvek, neiscrpne reči iz *Maštarija* i *Alefa*, iz *Brodijevoeg izveštaja* i *Peščane knjige*, kao i tolikih dragih stranica, bez kojih bi – da se poslužim jednom rečenicom koju je Borhes voleo da ponavlja – ovaj svet bio daleko siromašniji.

Buenos Ajres, maj 1996.

F.S.

² U svom „Predgovoru“ (str. 7), Borhes me naziva „novinare“, mada je to profesija kojom se nikada nisam bavio, i kojom se, Božijom voljom, nikada neću ni baviti.

BELEŠKA:

Kako bi se omogućilo brzo prepoznavanje književnih dela, ovo izdanje se drži međunarodne bibliografske prakse. Stoga: običnim slovima i navodnicima se spominju tekstovi koji pripadaju određenoj knjizi, a bez navodnika i u italiku se iznose naslovi knjiga. Na primer: „Alef“ je priča, a *Alef* je knjiga.

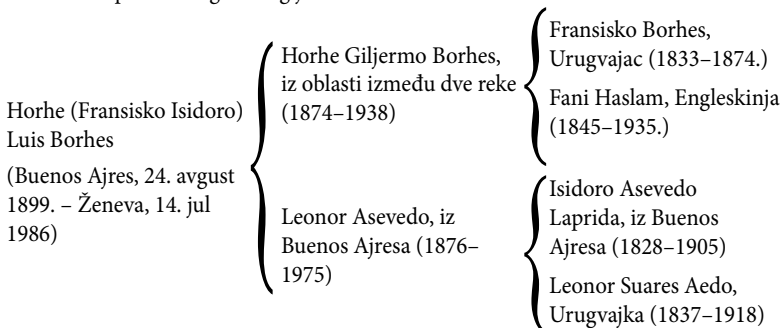
PRVI RAZGOVOR

Kornjača u bunaru – Ubistvo Rikarda Lopesa Jordana – Granice Buenos Ajresa – Engleska baka – Pesme o Ruskoj revoluciji – Šala o Floridi i Boedu – Poreklo tanga – Lugones i greške ultraizma – Bezvremenost Bančsa – Masedonio Fernandes i Ksul Solar – Leopoldo Marećal – Gviraldes, Amorim i gauči – Suptilnost Roberta Arlta – Proročanstvo Amerika Kastru – Fransisko de Kevedo, peronista – Dobrota Pola Grusaka

Fernando Sorentino: Kada i gde je rođen Horhe Luis Borhes?

Horhe Luis Borhes: Rodio sam se 24. avgusta 1899. godine³. Drago mi je zbog toga, jer mnogo volim XIX vek; mada, kao argument protiv XIX veka mogli bismo reći da je on izrodio XX vek, koji mi je znatno manje privlačan. Rođen sam u ulici

3 Šematski prikazana genealogija Horhea Luisa Borhesa:

Tukuman⁴, između ulica Esmeralda i Suipaća, i znam da su sve građevine u bloku bile niske, osim prodavnice koja je bila za visoke ljude, a sve su kuće bile izgrađene u skladu sa zdanjem Argentinskog udruženja pisaca⁵, samo što je kuća u kojoj sam ja došao na svet bila dosta skromnija. Imala je dva gvozdена prozora, vrata ka ulici sa alkom namesto zvonca, potom je sledio hodnik, onda unutrašnja vrata, a iza njih su bile sobe, zadnje dvorište i bunar. Na dnu bunara – saznao sam mnogo kasnije – nalazila se sprava za pročišćavanje vode u obliku kornjače. Dakle, moji baba i deda, moji roditelji i ja godinama smo pili kornjačinu vodu i to nam nimalo nije naškodilo: danas bismo se zgrozili i na samu takvu pomisao. Moja majka se seća kako je još kao devojčica čula – osim pucnjave iz revolucije 1890. godine – jedan poseban prasak: moj deda je izašao i, vrativši se kući, obavestio ih je da su upravo ubili generala Rikarda Lopeza Jordana. Neki kažu da ga je ubica izazvao i ubio, a da ga je potplatila porodica Urkiza. Mislim da to nije istina. Zapravo, Lopez Jordan je naredio ubistvo oca tog čoveka, pa je on zato namerno iscenirao svađu sa Lopezom Jordanom, ubio ga jednim hicem, pobeo niz ulicu Tukuman, a uhvatili su ga kad je već bio stigao do ulice Florida.

F.S.: Gde su se, u to vreme, završavala gradska naselja?

H.L.B.: Na to pitanje mogu da vam dam dva odgovora. Grad se ranije završavao kod ulice Centralne Amerike – to jest, kod Puejredona⁶. Moja majka to pamti. Ali ona je napunila devedeset i pet godina. Posle je tu bilo praznina, postojala je jedna velika laguna,

4 Ulica Tukuman br. 840. Na tom broju se danas nalazi sedište Hrišćanskog udruženja mladih žena (YWCA), u zgradi u čijem predvorju jedna pločica podseća – pogrešno – da je Borhes rođen na tom mestu. Činjenica je da postoje razlozi da se veruje da se Borhesova rodna kuća nije nalazila tu nego na parceli gde se danas nalazi zgrada sa brojem 830.

5 Misli se na nekadašnje sedište SADE (*Sociedad Argentina de Escritores* – Argentinsko udruženje pisaca), u ulici Meksiko br. 524.

6 *Pueyrredón* – Kwart u Buenos Ajresu. (prim. prev.)

tu su bile stračare, ljudi su jahali na konjima, graničari. Ali, još dok sam bio mali preselili smo se u predgrađe Palermo, na samom gradskom obodu, i tada se naselje završavalo tačno kod mosta Pasifiko, iznad toka Maldonado, gde se još uvek nalazi poslastičarnica *La Paloma*, čini mi se.

F.S.: Nalazila se: danas je tu jedna picerija.⁷

7 U celini citiram stranice 291-292, iz knjige *Kafei Buenos Ajresa*, autora Horhea Alberta Bosija. Original: (Jorge Alberto Bossio, *Los cafes de Buenos Aires*, Buenos Aires, Schapire, 1968):

Kafe La Paloma

U vreme kada Palermo još uvek nije bio aristokratski kvart nego utočište „probisveta“, „mangupa“ i „razbojnika“, kafe *La Paloma* beše zloglasno utvrđenje smešteno na uglu Avenije Santa Fe i ulice Huan B. Husto.

Njegovo ime se vezuje – kako tvrdi Enrique Kadikamo – za jednu konobaricu iz tog kafea. Ona je mučila sve mangupe koji su posećivali bar više da bi videli tu devojkicu nego zbog pića.

Prisećajući se vremena kada je Huan Maglio (Pačo) bio gazda Palome, prenosimo ove Kadikamove stihove:

*I silazi da bi piće ispijao
sa starim vernim prikanima
iz vremena kad je svirao
tamo, pred kasarnama.
Tu je otpočeo Novu godinu
sa Lusijanom i Pepinom
dajući tangu posebnu aromu.
Beše to narodski kafe iz snova
sa svadalačkom atmosferom
pod nazivom La Paloma.*

U vezi s atmosferom koja je vladala u *La Palomi*, Fransisko L. Romaj me je podsetio da je tokom 1911. godine, dok je bio šef regionalne policije, više puta morao da se umeša vrlo grubo, kako bi obuzdao „divljanje“; ponekad je – seča se Romaj – bivao prinuđen da na silu uđe u lokal, na konju, uz očekivano negodovanje meštana.

Mnogi pesnici Buenos Ajresa u svojim stihovima su ovekovečili stari kafe *La Paloma*, poput Hosea Portogala (*Stihovi za Huana Tanga*, str. 32, Buenos Ajres, 1958. godina).

*U La Palomi izgovorih tvoje najbolje stihove
s jedne klupice poput pijedestala koji je dopirao do neba.*

H.L.B.: Kako sve propada!: tamo su se održavala takmičenja u truckou⁸. Tada se naselje završavalo i ponovo počinjalo u Belgranu, recimo kod ulice Federiko Lakroze. Ali u čitavom tom prostoru je bilo mnogo rupa. Čini se da je Maldonado svuda – u Palermu, u Vilja Krespu, ili pri dnu Floresa – stvarao ozloglašene kvartove sa javnim kućama, gde je vladala tamna strana.

F.S.: Vi ste tu smestili svoju priču „Čovek sa ružičastog ugla“?

H.L.B.: Da, ali sam je ipak pomerio malo dalje. Postavio sam je nešto izvan Floresa i smestio je u neodređeno vreme. Namerno sam to uradio. Zato što verujem da jedan pisac nikada ne treba da se bakće nekom savremenom temom, niti tačno određenom topografijom. Jer će mu odmah otkriti greške. Ili, ako ih ne otkriju,

U doba kad je Pačo jedne večeri došao u kafu, vlasnik je bio izvesni gospodin Domingez; čini se da su tada pacovi potpuno slobodno špartali po lokalu, prolazeći između nogu muzičara. U nekoliko prilika Pačo je prigovorio Domingezu kako treba da ih potamani, ne bi li vratio mir ne samo muzičarima nego i gostima.

Osoba koja je često navraćala u *La Palomu*, kao Pačov odani prijatelj, bio je pesnik Feliks Lima. Na okupljanja u ovom kafeu predgrađa Palerma nije bio imun ni pajador Huan Agapito Martines – poznat kao Kampoamores – čiji je sjajni glas početkom veka pratio bdenja do sitnih sati.

Ono što je ostalo od kafea *La Paloma* samo je duh predgrađa oko železničkog mosta Pasifiko. Lokal je podmladen, tako da je pretvoren u blještavu piceriju, pod nazivom *Napulj*. Promena naziva je trenutnim vlasnicima izazvala izvesne neprijatnosti u odnosima sa stanovnicima tog kraja, koji su se opirali ideji da to mesto postane picerija; ali napredak ima svoje zakone i nove gazde su odbacile zahtev ljubitelja *La Palome*; jedan od njih nam se poverio kako se danas kaje zbog promene; ali, zauzvrat, čuvaju netaknutu staru tablu kafea *La Paloma (Golubica)*; a meštani, pomalo tužni, pomirili su se sa stvarnošću, ali su modernu piceriju nazvali *La Paloma Erida (Ranjena golubica)*, zbog toga što to više nije onaj nekadašnji kafe kakav je nekada bio.

Na sve ovo što je rekao Bosio, moram da dodam jednu malu zamerku. Od kada sam rođen (1942. godine) pa sve do 1984. godine, neprestano sam živeo u Palermu, na nekoliko blokova od Pacifičkog mosta: nikada nisam primetio da bi ta zona mogla biti „aristokratska zona“. S druge strane, picerija *Napulj* je, pre nekoliko godina, pretvorena u veliku prodajnu likovnu galeriju.

8 *El trucko* (šp.) – Vrsta kartaške igre. (prim. prev.)

tražiće ih, a tragajući za njima, na kraju će ih pronaći. Stoga, ja više volim da svoje priče uvek postavim na neka ne baš tačno definisana mesta, i to u prošlost od pre mnogo godina. Na primer, najbolja priča koju sam napisao, „Uljez“, dešava se u Turderi, u okolini Adrogvea ili Lomasa; zbiva se manje ili više krajem prošlog veka ili početkom ovog. To sam učinio namerno, da mi niko ne bi rekao: „Ne, ljudi nisu stvarno takvi“. Pre neki dan sam se sreo sa jednim momkom koji mi je kazao da će napisati roman o kafeu *El Sokorito*, na uglu Hunkala i Esmeralde⁹: to bi bio savremeni roman. A ja sam ga posavetovao da ne navede tačan naziv kafea, niti da se sve zbiva u današnje vreme, jer bi mu odmah neko zamario: „Ljudi ne pričaju tako u tom kafeu“ ili „Ambijent je neverodostojan“. Sve u svemu, ja sam uveren da je poželjna izvesna udaljenost u vremenu i prostoru. Osim toga, ideja da književnost treba da se bavi savremenim temama jeste relativno nova. Ako se ne varam, *Ilijada* je napisana dva ili tri veka posle pada Troje. Ubeđen sam da sloboda mašte zahteva da posegnemo za temama udaljenijim u vremenu ili prostoru, ili čak, kako to čine oni koji danas pišu naučnu fantastiku, na drugim planetama. Jer inače, ostaćemo nekako zaglavljani u sadašnjosti. Književnost ionako već previše podseća na novinarstvo.

F.S.: Hoćete da kažete da, u izvesnom smislu, ne verujete u psihološku književnost?

H.L.B.: Da, svakako da verujem u psihološku književnost, čak smatram da je sva literatura u suštini takva. Činjenice su vidovi ili načini da se predstavi određen lik. Huan Ramon Himenez je rekao kako može da zamisli Kihota i u drugim avanturama osim u onima iz knjige¹⁰. Mislim da su u *Kihotu* važni portreti Alonsa

⁹ Zapravo, kako mi je skrenuo pažnju Migel de Tore, u pitanju je ugao ulica Hunkal i Suipača.

¹⁰ Nije Huan Ramon Himenez, nego Hose Ortega i Gaset taj koji je napisao: „U početku,

Kihana i Sanča. Ali možemo da ih zamislimo i u drugim dogovštinama. To je shvatio i Servantes kada je napisao drugi deo, koji je po mom mišljenju znatno snažniji od prvog. Ono što mi izgleda loše jeste to što se književnost sve više meša sa novinarstvom ili sa istorijom. Smatram da književnost treba da bude psihološka i da mora da bude maštovita. Barem ja, kad ostanem sam, nastojim da mozgam i da zamišljam. Ali ne bih znao da vam kažem – tu se svakako isprečuje moje skoro potpuno slepilo – koliki je broj stolica u ovoj prostoriji. A vi biste to verovatno sada znali, samo ako biste se potrudili da ih izbrojite.

F.S.: Kada i gde ste naučili da čitate?

H.L.B.: Ja se uopšte ne sećam vremena kad nisam umeo da čitam, što znači da sam naučio veoma rano.

F.S.: Da li ste prvo naučili engleski ili španski jezik?

H.L.B.: Španski, naravno¹¹. Mada se u našoj kući bez razlike govorilo na oba jezika. Moja majka se često šali na sestrin i moj račun. Kaže nam: „Vi ste četvorostruki mešanci“. Jer ona je kreolskog porekla, a moja baba po majci je bila Engleskinja. Ali jedna Engleskinja koja je o ovoj zemlji znala više od mnogih Argentinaca, jer je moj deda, pukovnik Borhes¹², bio nadzornik tri granice: to jest, severa i istoka Buenos Ajresa i juga Santa Fea, nakon što je vojevao

dovoljno je zamisliti jednog Kihota jednako upečatljivog kao što je onaj pravi, a potom se nižu druge, potpuno različite avanture koje se zbivaju njemu i njegovom slugi“ (*Jose Ortega y Gasset: Meditaciones del Quijote e Ideas sobre la novela*, Madrid, Revista de Occidente, Coleccion El Arquero, 7a ed., 1963, pag. 152).

11 „Kao dečak je prvo naučio da čita na engleskom jeziku, a kasnije i na španskom (kastiljanskom)...“ – Alisija Hurado, *Lik i delo Horhea Luisa Borhesa* (Alicia Jurado, *Genio y figura de Jorge Luis Borges*, Buenos Aires, EUDEBA, 1964, pag. 27).

12 „Aluzija na smrt pukovnika Fransiska Borhesa (1833-74)“, „Alusion a la muerte del coronel Francisco Borges (1833-74)“, en *El otro, el mismo*, Buenos Aires, Emece, 1969, pag. 87.